

60
400 jaar

HEIMERSTEIN

door
H.P. Deys

KORTE GESCHIEDENIS VAN HEIMERSTEIN EN HAAR BEWONERS

Wie aan Rhenen denkt, denkt aan de Rijn, de Cuneratoren, de Grebbeberg en Ouwehands Dierenpark. Maar we denken zeker ook aan De Horst, Remmerstein, aan Prattenburg en natuurlijk aan Heimerstein.

Het landgoed en het Huis Heimerstein hebben een lange historie achter zich, een historie die helaas nog nooit werd beschreven.

Ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van Heimerstein als tehuis voor geestelijk gehandicapten heb ik getracht gegevens bij elkaar te vinden die ons een indruk zouden kunnen geven over de geschiedenis van het goed Heimerstein.

Nu is het helaas in de meeste gevallen zo dat in de archieven vooral oudere gegevens over historische objecten en gebeurtenissen slechts bij toeval te vinden zijn. Een systematische beschrijving van dergelijke zaken werd vroeger nagenoeg nooit gegeven. De onderzoeker is bij zijn werkzaamheden meestal geheel afhankelijk van terloops geregistreerde gegevens over pachten, vermeldingen bij grenskwesties, inventarissen van verkopen e.d. Een historisch overzicht, op basis van dergelijke gegevens samengesteld, zal vanzelfsprekend grote leemtes vertonen. Een alternatief is echter niet voorhanden.

Met de hierboven genoemde beperkingen volgt hierna het voorlopige resultaat van hetgeen ik over Heimerstein tot nu toe bijeen heb kunnen vinden.

De vlakte voor Heimerstein zou in 1198 het strijdtoneel geweest moeten zijn van een bloedige slag, die hier plaats moet hebben gevonden tussen Dirk VII, graaf van Holland en Otto II, graaf van Gelre. Deze slag eiste zeer vele gesneuvelden en gevangenen aan Gelderse zijde.

Er wordt in enkele boekjes over Rhenen gespeculeerd over de herkomst van Heimerstein. Het zou een oud kasteel geweest zijn, gesticht door de ridder, Heer of koning Haymo. Aanvankelijk zou het landgoed Haymosburcht of Haymostein geheten hebben. Ook zou de Friese koning Radboud er gewoond hebben. Omdat we hier het gebied van de sagen betreden moeten er grote vraagtekens achter deze verhalen geplaatst worden.

Familie De Bruijn

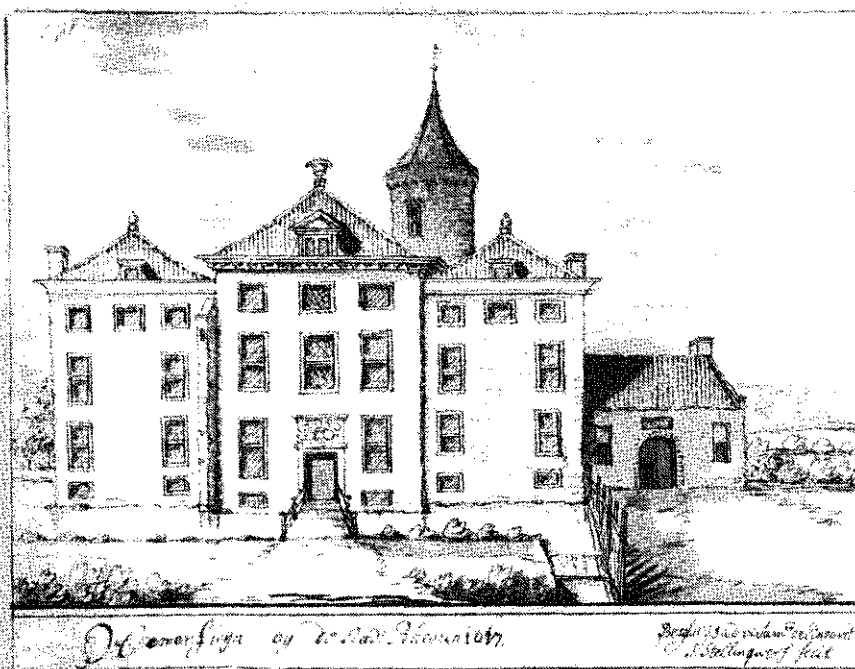
De oudste vermelding van Heimerstein vond ik in een stuk uit 1581 1). Hierin is sprake van de verkoop van een stukje grond, gelegen naast de bongerd, genaamd Heijmersteijn te Achterberg, in het bezit van Mr. Renger of Rutger de Bruijn, een van de twee burgemeesters van Rhenen. De familie de Bruijn of De Bruin heeft gedurende een drietal eeuwen in het openbare leven van Rhenen min of meer leidende posities bekleed als schepenen en raadsleden. De familie had ook veel grondbezit, bekend zijn nog steeds de Bruine Eng en de Bruine Engseweg, gelegen ten noordoosten van de Rhenense binnenstad en vernoemd naar deze familie.

Helaas verteld de mededeling over de bongerd van Heimerstein ons niet, of er toen ook al een villa, landhuis of kasteel van die naam stond, wij kunnen er slechts naar gissen. Overigens duidt het woorddeel '-stein' wel op een stenen gebouw, een zeldzaamheid in die tijd.

Enkele jaren later, in 1599 2), is er naar aanleiding van een inspectie door het stadsbestuur bepaald dat Hendrik de Bruijn, volgens een besluit van de voorgaande 'raadsvergadering', zijn tuin ten noorden van Heimerstein 'midsloots moet zetten', en wel binnen zes weken op straffe van een boete van zes Karolusguldens. Uit de omschrijving valt op te maken, dat het hier om Heimerstein als een gebouw gaat en niet als een perceel grond bedoeld.

Familie van Reede

De oudst bekende afbeelding van Heimerstein bevindt zich in de Gemeentebibliotheek van Rotterdam 3). Het is een tekening van de situatie in 1617, ruim een eeuw later getekend door Stellingwerf, naar Berghuijs. We weten niet in hoeverre de afbeelding waarheidsgetrouw is, noch hoe de tekenaar over zijn gegevens beschikte.

'Heimersteijn bij de stad Rhenen in 1617', door Berghuijs naar het leven getekend en door J. Stellingwerf nagetekend. (gemeentebibliotheek Rotterdam).

Het Huis is vermoedelijk in de loop van de 17e eeuw in het bezit geweest van de familie Van Reede. In het lidmatenregister van de Hervormde kerk te Rhenen 4) wordt vermeld dat op 4 oktober 1657 als lidmaat werd aangenomen 'de vrouw van Emmickhuijsen woonende op Heimersteijn'. In 1682/83 wordt in de Rhenense registers van het schildgeld 5), een grondbelasting vermeld die ten laste stond van de 'weduwe Reede te Heimerstein'. Wie was zij? Was zij de echtgenote van Johan Baron van Reede, Vrijheer van Renswoude en Emmikhuijzen? Waarom woonde zij op Heimerstein en niet in het kasteel Renswoude?

Bekend is dat Johan van Reede onder meer lid was van de Staten Generaal en veel buitenslands vertoefde als buitengewoon gezant 6). Zou zijn vrouw, Jacoba van Eeden, het op Heimerstein prettiger hebben gevonden? Wij weten ook, dat Jacoba in 1671, vlak na haar 55-jarige bruiloft op 77-jarige leeftijd overleed.

Was er dan sprake van een andere vrouw Van Reede? De kleinzoon Johan, Gerard van Reede, volgde zijn grootvader Johan op als Heer van Renswoude. Gerard stierf in 1666. Hij was getrouwd met Machteld van Zuylen van Nyevelt, die in 1699 overleed. Zij zou zeer goed de weduwe van het schildgeld geweest kunnen zijn.

In 1688 staat er een Hubert van Rhenen Hubertz. vermeld, die schildgeld verschuldigd was over 'een erf genaamd Heimerstein, met huis en hof'. Hij woonde er niet zelf, want de pachter of huurder, vroeger sprak men over 'bruijcker', was toen Gerrit Cornelisz.

Overste Stuart

Het goed werd op 24 februari 1699 verkocht aan de overste Stuart 7). Het betrof hier ongeveer 11 morgen bouw- en weiland, voor een deel mede aan de kerk toebehoord hebbend, gelegen aan het Laar. Pachter was toen Willen Symonz.

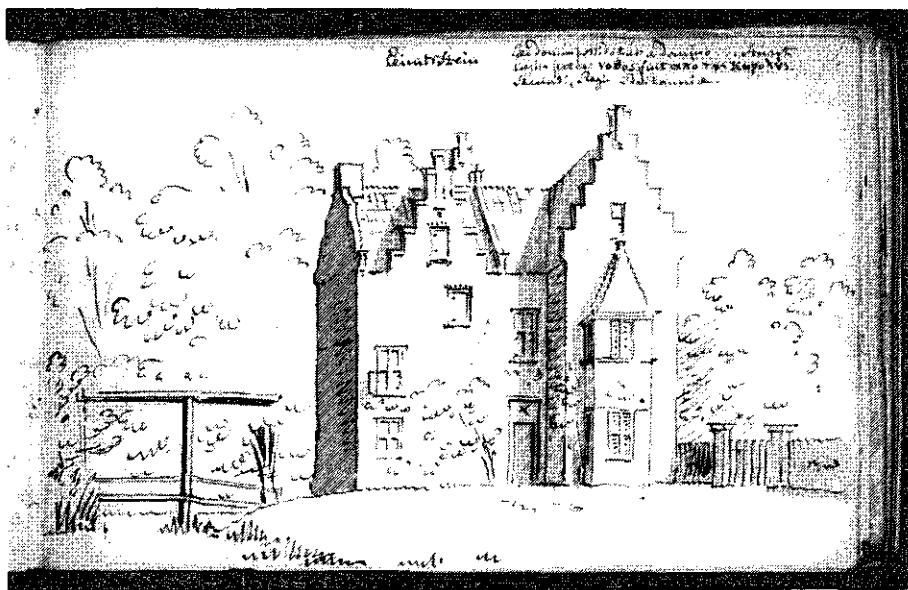
Stuart betaalde er 3000 gulden voor en voor nog eens 5 morgen extra 750 gulden. Het is nog niet bekend, waar deze Stuart vandaan kwam, vermoedelijk was het een Schotse militair die in dienst van de Staatse troepen was en die in ons land was blijven hangen. In 1707 betaalde 'mevr. Stuwart', vier gulden voor het haardstedegeld 8). Het haardstedegeld was een soort belasting, die werd geheven op elke haard of oven, die men bezat. In het kohier wordt voor verreweg de meeste huizen het bedrag van 1 gulden vermeld. Alleen Heimerstein en Levendaal betaalden 4 gulden. De familie was ook in het bezit van de Botterkamp vlak bij Heimerstein gelegen. Alexander Stuart wordt namelijk omstreeks 1700 als eigenaar hiervan vermeld in de registers van de Veenraden 9). In 1720 moest het haardstedegeld over Heimerstein worden betaald door de erfgenamen van mevr. 'Stewart': 15 gulden, 11 stuivers en een schelling. Alexander was dus kennelijk overleden, of zou hij zelf een tijd van huis geweest zijn? In dat jaar betaalde de Heer van Levendaal 24 gulden 10). Een merkwaardig gegeven is een vermelding in de manualen van het schildgeld over 1723 11). Toen was er sprake van de Heer Alexander Stuart, overste etc., in plaats van de weduwe Reede. Merkwaardig, omdat toen weer of nog sprake was van de weduwe Van Reede, en omdat er weer een Alexander Stuart woonde, een zoon van de bovengenoemde Alexander wellicht?

Aan het eind van de 18de eeuw heeft er weer een burgemeester op het landgoed gewoond: Mr. Jacob Haksteen van Cadier, gehuwd met Eva Helena Jacoba de Swart. Haksteen had Heimerstein gekocht voor f 46.700, hij was burgemeester van Rhenen in de jaren 1779-1789, schepen in 1781/82 en 1785/86 en 'raadslid' tussen 1774 en 1787. In het boekje van Haakman wordt enkele keren de Haksteen's heuvel genoemd, op de Heimenberg gelegen. Haksteen werd in 1777 of 1778 ingeschreven in het lidmatenboek van de Ned. Herv. Gemeente 4) en weer uitgeschreven (met attestatie voor 's-Gravenhage) op 4 febr. 1789, toen hij dus burgemeester af was. Na zijn overlijden (1811?), zijn weduwe trok zich terug op Huize Blankenburg bij Maastricht) kwam Heimerstein in 1812 bij een publieke verkoping aan Daniel Marcellis Georg de Swart, vermoedelijk een broer van Eva.

Deze overleed in 1819, waarna het verkocht werd aan Hendrik Koppiers, een rentenier die toen reeds op Heimerstein woonde. Hij liet zich in 1820 met een attestatie van Bennekom in het lidmatenregister van de Ned. Herv. Gemeente inschrijven, maar was na twee jaar weer vertrokken naar 's-Gravenhage, nadat hij in 1819 het buitengoed Grebbestein had gekocht van Georg Hendrik Christiaan Paul, Baron van Vos van Sinderen, die majoor bij de Generale Kwartiermeestersstaf was. Voor Grebbestein moest Koppiers f 32.079,50 neertellen. De meeste van deze gegevens zijn terug te vinden in de archieven van de Hypotheekbewaarders.

Ook de 19e eeuw stelt ons voor enkele raadsels. In het oudste register van de burgerlijke stand 12) van Rhenen (1830) treffen wij op Heimerstein, adres B 39 de familie Meijjes aan. Johannes Meijjes, geboren te Amsterdam, was toen 53 jaar, gehuwd met Cornelia Sophia van Oostrom, 39 jaar oud. Het echtpaar had toen vier kinderen tussen de vier en acht jaren oud, alle geboren te Amsterdam. Er was een negentienjarige gouvernante Susanne Maria Davijt, een veertigjarige dienstbode Hendrika Jans van Enkhuizen en Gerretje van Walsem, tweeëntwintig jaar oud, uit Rhenen afkomstig. Vermoedelijk had de familie Meijjes het huis in huur.

Op het terrein woonde in de tuinmanswoning ene Frederik Rieffen, een 60-jarige Duitser, gehuwd met Henderina van Ginkel uit De Bilt. Dit echtpaar had eveneens vier, iets oudere kinderen.

Heimerstein, in 1731 door C. Pronk getekend. Het was, volgens het opschrift, toen in bezit van de heer Stuart. (Rijksmuseum Amsterdam).

Had de familie Meijjes relatie met de toenmalige dominé Reinier Posthumus Meijjes, die in 1833 vanuit IJzendoorn naar Rhenen beroepen was? De naam Posthumus hing er kennelijk een beetje los bij, want in 1840 stierf zijn 5 maanden oude zoonje Willem Christiaan Meijjes. Of was er een verband met een andere

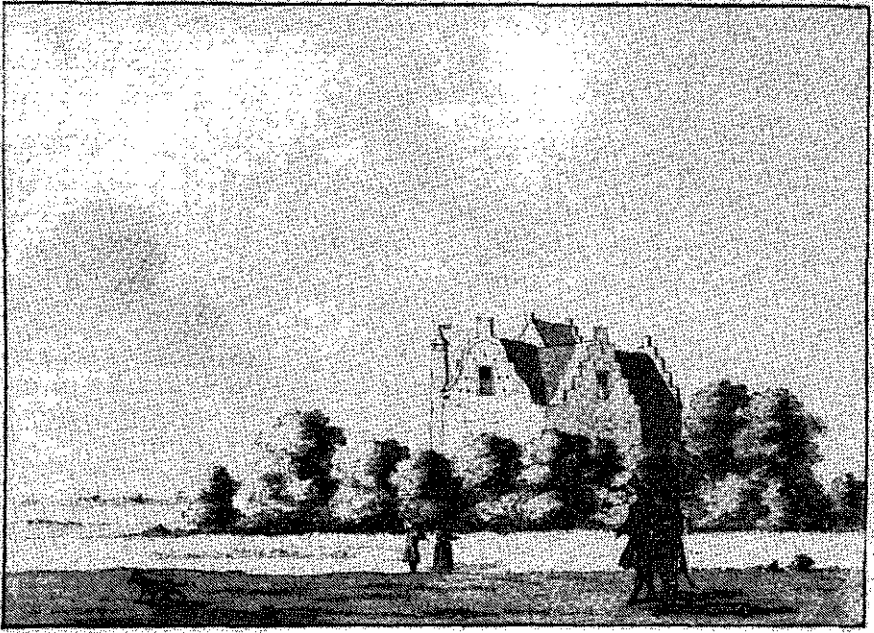
Rhenense predikant: Isaak Arnold van Beuningen van Helsdingen? Hij stierf in 1829 en twee jaar later zijn 36-jarige weduwe Trijntje Meijjes, geboren te Amsterdam. Haar ouders waren: de heer Jeremias Meijjes en mejuffrouw Atje Posthumus.

De familie Van Knobelsdorff

Het tweede register van de burgerlijke stand dateert van 1840 13). Toen bleek hier op Heimerstein, no. 33, vermeld te staan Anthony Frederik Godlieb Gijsbert Constantijn Baron van Knobelsdorff, oud 41 jaar en geboren te Konstantinopel. Hij was kamerheer van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden, woonachtig te 's-Gravenhage en gehuwd met een vrouwe Schuylenburch, 36 jaar oud en geboren te 's-Gravenhage. Het echtpaar had geen kinderen, wel werd een achttal personeelsleden opgegeven: Evert Zweers, een 42-jarige tuinman, Janna Modderkolk, 32 jaar en zonder beroep, vermoedelijk huishoudster. Voorts Louis Noverraz, 20 jaar oud, geboren te Ouchy in Zwitserland en als huisknecht werkzaam, Hannes van Rensum, een 23-jarige Rhenense boerenknecht, de 21-jarige Wilhelmina Schmidt uit Wezel als kamener, Antje Kloppe, 42 jaar, geboren te Vlissingen, werkzaam als keukenmeid en tenslotte nog twee werkmeiden: Koos Veer, 25 jaar oud en uit Deventer afkomstig en de 16-jarige Mietje van Rensum uit Rhenen. Al dit personeel was ongehuwd.

Wij hebben de juiste gang van zaken bij de verwerving van Heimerstein door Van Knobelsdorff nog niet kunnen achterhalen. Uit notariële bescheiden blijkt dat de Baron reeds sinds 1832 met enige regelmaat grond in Achterberg kocht, zowel van particulieren als van de Domeinen. In 1835 kocht hij van E. Hulshof een huis en achterhuis met bouw en weiland voor 1005 gulden, in 1837 van P.H. Roghair een hofstede met landerijen voor f 3600 en in 1837 het 'adellijke Riddermatige landgoed Levendaal' met gebouwen, landerijen voor f 26.400. Wanneer en van wie hij Heimerstein kocht moet nog nader onderzocht worden.

Er zijn wat gegevens uit de tijd van Baron Van Knobelsdorff te vinden in het boek 'Rhenen en Omstreken', in 1847 door G.C. Haakman geschreven 14). Dit boekje werd onder meer aan Van Knobelsdorff opgedragen. Hoewel de stijl van Haakman, naar onze smaak, wat wijdlopieg aandoet, kunnen wij in de beschrijvingen van een aantal wandelingen enkele interessante gegevens aantreffen. Hij beschrijft dat hij, tegenover het rasterwerk van het huis 'Heimerstein' *'aan het schoonste gedeelte van den Heimenberg, ja veelligt aan de schoonste plek van geheel Nederland gekomen'* is. De Heimenberg was tot aan het begin van de twintigste eeuw de gebruikelijke naam voor de Grebbeberg. Haakman vermeldt, de berg opgaand, een aantal veranderingen, verbeteringen en verfraaiingen, alles te danken *'aan den hoogwelgeboren heer Baron Van Knobelsdorff, die er sedert den nazomer van het jaar 1844 eigenaar van geworden is, en nog steeds voortgaat met verbeteringen en versieringen te bewerkstelligen'*. Dit gedeelte van de Heimenberg, dat vroeger ook wel de Tafelberg heette, was voorheen eigendom geweest van de Heren van Amerongen. Op een publieke veiling werd het goed door de Baron aangekocht. Haakman gaat een eind verder in zijn boek wat dieper in op het huis Heimerstein, *'welks aangename ligging tot een wezenlijk sieraad van het oord verstrekt. Door de vriendelijke vergunning van den eigenaar, den heer Baron Van Knobelsdorff, staat het ieder vrij, zonder voorafgaande beletvraging, doch met inachtneming van de noodige bescheidenheid, het bosch of de overplaats te bewandelen. Weldra zijn wij ook aan dit landgoed genaderd, en zullen daar, bij al het schoone, dat zich*

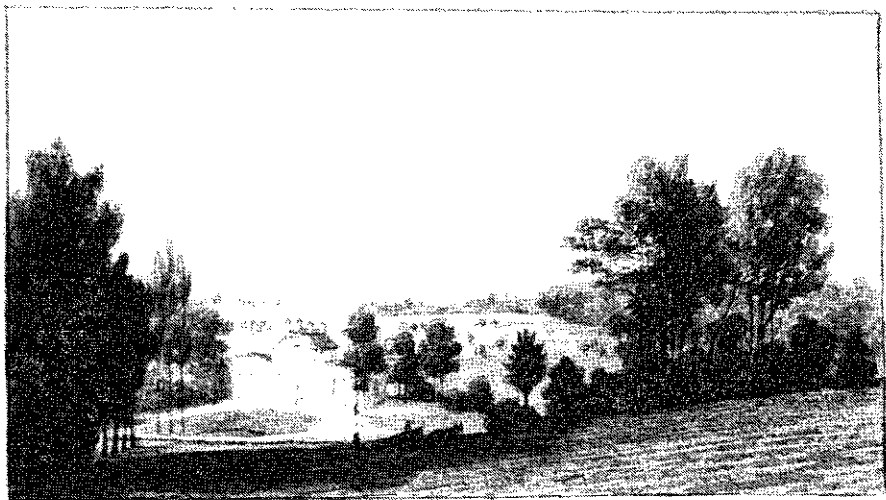
Twee tekeningen van Heimerstein uit 1729 en 1731, naar de oorspronkelijke tekeningen van Pronk getekend door L.P. Serrurier. (rijksarchief Utrecht).

aanbiedt, verlegen staan, werwaarts wij onze schreden rigten zullen. Er zal echter eene keuze moeten gedaan worden. - Als wij verder op door die donkere laan willen gaan, komen wij nog eerst aan een geheel open terrein, hetwelk de plaats van de overplaats afscheidt, en kennelijk zoodanig ingerigt is, om het ruime gezigt uit de vertrekken van het Heerenhuis op het daar tegenover gelegene hooge terras aan de andere zijde niet te belemmeren'. Na nog enkele malen in lyrische bewoordingen de schoonheden van de omgeving en de koekamp te vermelden, schrijft hij dan: 'Welk eenen schoonen weg zijn wij daar van den berg afgekomen, om nu naar Heimerstein te gaan, en ons in de lommerrijke dreven dezer plaats te verlustigen. Reeds in het afdalen zagen wij den witten voorgevel van het heerenhuis tusschen de groene toppen van het omringende geboomte bevallig uitsteken. Hoe schoon moet het hier in vroegere jaren geweest zijn, toen het oude huis Leefeldale, of Leeveendaal, nog in volle pracht en luister prijkte, en de weg door zware en jarige beuken, zooals wij ze op onze wandeling door de Veensche allee aangetroffen hebben, overschaduwde werd, maar die in lateren tijd door een der voormalige eigenaars geveld zijn geworden. Het is nog niet lang geleden, dat de tegenwoordige bezitter van dit terrein, de meergemelde baron Van Knobelsdorff, dit jeugdige plantsoen, ter verfraaijing van het landschap, heeft doen verrijzen, en waarvoor het nageslacht hem nog lang dankbaar zal zijn....' 'Laat ons nu de hier gelegene hofstede van den baron Van Knobelsdorff, als het hoofdsieraad van zijne uitgetrekte bezittingen in deze gemeente, wat meer op ons gemak opnemen. Hoe eenvoudig, maar deftig pronkt aan de linkerzijde het heerenhuis met deszelfs statigen stoep, waarvoor zich een groote vijver met eenen breeden graszoom bevindt, rondom met fijne bloem- en heestergewassen bezet, te midden van een ruim plein, aan beide zijden in eenen halven cirkel met hooge populieren en verschillende soorten van bloemhout beplant, zoals wij dat hier, van den algemeenen weg beschouwd, achter eene dicht bewassen doornenheg, door rasterwerk afgescheiden, aantreffen, en dat men het tegenovergelegene hoog opgaande terras, hetwelk allerbevalligst met eene groep boomen beplant is, een treffend gezigt aanbiedt. Behalve de genoemde heerenhuizing bevat dit gedeelte der plaats nog de in Zwitserschen trant gebouwde tuinmanswoning, de stalling, de orangerie, de broeikassen, den boomgaard, de moestuinen enz., al hetwelk voor het algemeen niet toegankelijk is. Het heerenhuis zelf bevat twee merkwaardige zalen, welke voor hen, die de eer hebben, bij den baron toegelaten te worden, een aangenaam onderhoud opleveren, en waarvan gij het, zoo wij vertrouwen, niet onbelangrijk zult achten iets naders te vernemen.

Behalve met het fraaije uitzigt op de overplaats, hetwelk de groote receptiezaal aanbiedt, kan men zich aldaar nog verlustigen met het beschouwen der prachtige moderne en antieke meubelen, benevens vele andere sieraden uit den ouden tijd, waarmee dit vertrek smaakvol opgesierd is, terwijl de kasten eene keur van kostbare boek- en plaatwerken bevatten, welke allezins geschikt zijn, om den tijd nuttig en aangenaam te kunnen doorbrengen. De andere zaal, welke tevens tot eene billardkamer ingerigt is, vertoont u een zeldzaam voorkomend en uitmuntend kabinet van ijzeren helmen, harnassen en geheele wapenuitrustingen uit de riddertijden, benevens onderscheidene soorten van wapenen, welke van de 13e tot de 17e eeuw bij verschillende volkeren in gebruik waren, en alle keurig onderhouden zijn. Onder andere zeldzaamheden, munten inzonderheid de degen uit, waarmede Hendrik IV, koning van Frankrijk, omgord geweest is, en op welks lemmer, onder het handvat zijn wapen, zijne gewone handteekening en andere

sieraden, gegraveerd zijn, en een zwaard uit de Romeinsche tijden, hetwelk voor eenige jaren, onder het gebied van het naburige Tiel, bij zekere opgraving in de rivier de Linge, door den WelEd. Geb. heer Van Dam Van Isselt, lid der Staten Generaal, gevonden, en als eene merkwaardigheid voor dit kabinet aan den baron vereerd is. Dit, zelfs buiten'slands, beroemde kabinet, is voor de liefhebbers overwaardig om bezigtigd te worden. Men kan na voorafgaande beletvraging, en onder het geleide van een 'inwoner der stad of een' bekende van den baron, daartoe gereedelijk toegang verkrijgen.'

Een anonieme tekening van Heimerstein uit 1834. (Coll. Coenen van 's-Gravensloot, Mus. Flehite Amersfoort).

Van het door Haakman zo omstandig beschreven uitzicht op het Huis Heimerstein krijgen wij een visuele indruk aan de hand van een aquarel, die in 1830 werd getekend door een niet met name bekend geworden kunstenaar. Zie hiervoor de afbeelding, waarvan het origineel zich bevindt in de collectie Coenen van 's-Gravensloot.

De familie Schimmelpenninck

In 1850, na de derde algemene volkstelling, werd er weer een register van de volledige Rhenense bevolking opgemaakt. Hieruit blijkt, dat Heimerstein toen onbewoond was. In de tuinmanswoning woonde toen Hendrik Mager met zijn vrouw Jantje van Wijk, beide uit Rhenen afkomstig, met enkele kinderen. Uit de leggers van het kadaster valt op te maken, dat in 1847 reeds percelen grond van Van Knobelsdorff werden aangekocht door Jkvr. Maria Jacoba Schimmelpenninck-Fabricius, wonende te Goor. Rond 1856 komt de familie Jhr. Ernst Herman Frederik Adriaan Schimmelpenninck op Heimerstein wonen. Er is hierbij geen sprake geweest van koop van het goed, vermoedelijk heeft Schimmelpenninck het

Huis verworven door erfenis: zijn vader, Graaf Gerrit Schimmelpenninck, Heer van Nyenhuis en Peckedam (1794-1863) was in tweede echt getrouwd met Johanna (of Jeanette) Philippine Frederique Caroline Constantine Baronesse (Freiin) von Knobelsdorff, geboren te Konstantinopel, en dus vermoedelijk een zuster van de eerdergenoemde Baron Van Knobelsdorff. Uit dit tweede huwelijk werd Jhr. Ernst geboren.

Jhr. Ernst, geboren in 1824 te Amsterdam, was oud officier bij de huzaren, in Duitse dienst en kamerheer in bijzondere dienst. Hij heeft vijf kinderen gehad, waarvan de drie jongste op Heimerstein geboren zijn. De eerstgeborene, zoon Jhr. Gerrit Johan Anne, werd nog in 's-Gravenhage geboren maar kwam op tweejarige leeftijd in Rhenen.

In 1863, het jaar waarin Jhr. Ernst op Heimerstein overleed, werd zijn oudste zoon Gerrit Johan Anne burgemeester van Rhenen. Deze kwam in maart 1882 weer op Heimerstein wonen, dat hij op achttienjarige leeftijd verlaten had. Hij was inmiddels in het vorige jaar te De Bilt getrouwd met Jkvr. Cecile Marie Steengracht (van Oostkapelle).

Voordat er echter sprake was van wonen in eigen huis hebben er nog enkele verkopeningen plaats gevonden. Hoe deze verkopeningen zich precies hebben afgespeeld is niet duidelijk. In 1884 heeft de Douarière Schimmelpenninck, dus de moeder van de burgemeester, een deel van het landgoed, namelijk een huis en een terrein van vermaak, een koetshuis met stal en erf en nog een huis met orangerie en weiland verkocht aan Jan Copijn, boomkweker te Maartensdijk en Arie Westeneng, landbouwer te Maartensdijk. In 1887 vond er een scheiding van de landerijen en bebouwing plaats, maar hoe is ook weer niet duidelijk. Drie kinderen Schimmelpenninck, waaronder de burgemeester, verwierven elk 1/3 deel van het goed.

Een grote gebeurtenis vond plaats in 1890.

PUBLIEKE VERKOOPING
VAN HET AANZIENLIJK
LANDGOED
Heimerstein c. a.
MET DE DAAROP BEHOORENDE
wildrijke Eiken-, Sparren-, Beuken- en andere
rente-gevende Bosschen en Lauen, —
Het Heerenhuis GREBBESTEIN,
de Boerderij **PAPENKAMP,**
Boschwachters- en Landbouwers-woningen,
Bouw-, Wei- en Hooiland en enz.
alles te **RHENEN,**
TEN OVERSTAAN VAN
de Notarissen **MOS** te Rhenen en
H. VAN MEERLANT te Utrecht.

OP
VRIJDAG 27 JUNI 1890 bij inzet, en op
VRIJDAG 11 JULI 1890 bij toeslag.

Beide dagen des middags ten 12 uur, in het Hôtel
„DE GREBBE" onder Rhenen.

Er werd toen namelijk een grote publieke verkoping georganiseerd door de Rhenense notaris Mos en diens Utrechtse collega Van Meerlant. Te koop werd aangeboden het aanzienlijke landgoed Heimerstein, het Herenhuis Grebbestein, de boerderij Papenkamp, boswachters- en landbouwerswoningen, de Boterkamp en vele andere landerijen, waaronder vrijwel de gehele Grebbeberg tot aan de Vogelenzang toe. Eigenaresse van deze goederen was Mevr. de Douarière Jhr. E.H.F.A. Schimmelpenninck.

Onder nr. 9 werd de buitenplaats Heimerstein zelf aangebonden, deze was toen verhuurd aan de burgemeester, G.J.A. Schimmelpenninck. Waarom deze verkoop plaats vond weten wij niet. Vele van de afzonderlijke percelen werden gekocht door Copijn, onder andere Heimerstein, dat voor 19.500 gulden in zijn bezit kwam. Het is later weer in het bezit van de burgemeester gekomen.

Schimmelpenninck is 41 jaar burgemeester van Rhenen geweest: van 1882 tot 1923. Ook was hij lid van de Tweede Kamer. Zijn zilveren huwelijks- en ambtsfeest in 1909 werd op grootse wijze gevierd. Voor Heimerstein was een grote boog aangelegd. Bovenin de boog was naast het Rhenense stadswapen het familiewapen aangebracht: in zilver twee schuingekruiste zwarte sleutels. Het echtpaar ontving in het Raadhuis enkele grote schalen ten geschenke.

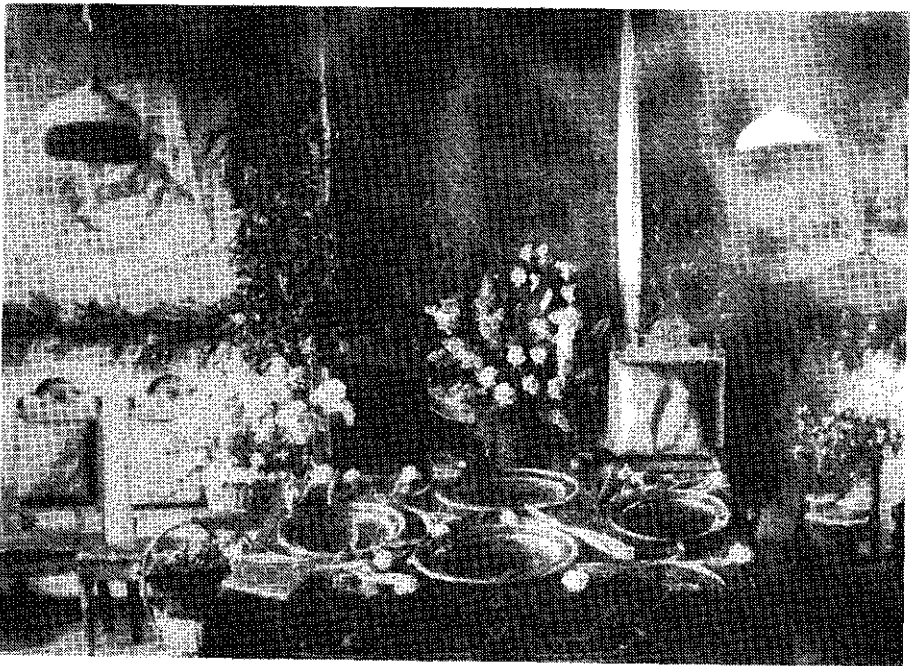
Over de feestelijkheden lezen wij bij Van Nas 15) het volgende:

'In het begin van Julij (1909) was er een bazar op Heimerstein, een weldadigheids-tentoonstelling, ten bate van het Protestantsch bestedelingen huis, hetwelk als een toevluchts-oord voor behoeftigen wel een bestedeling-armhuis mag genoemd worden. Iedereen mogt iets inzenden, wat voor den verkoop tot het doel geschikt was, en gaarne maakten velen hiervan gebruik. Men werd vriendelijk

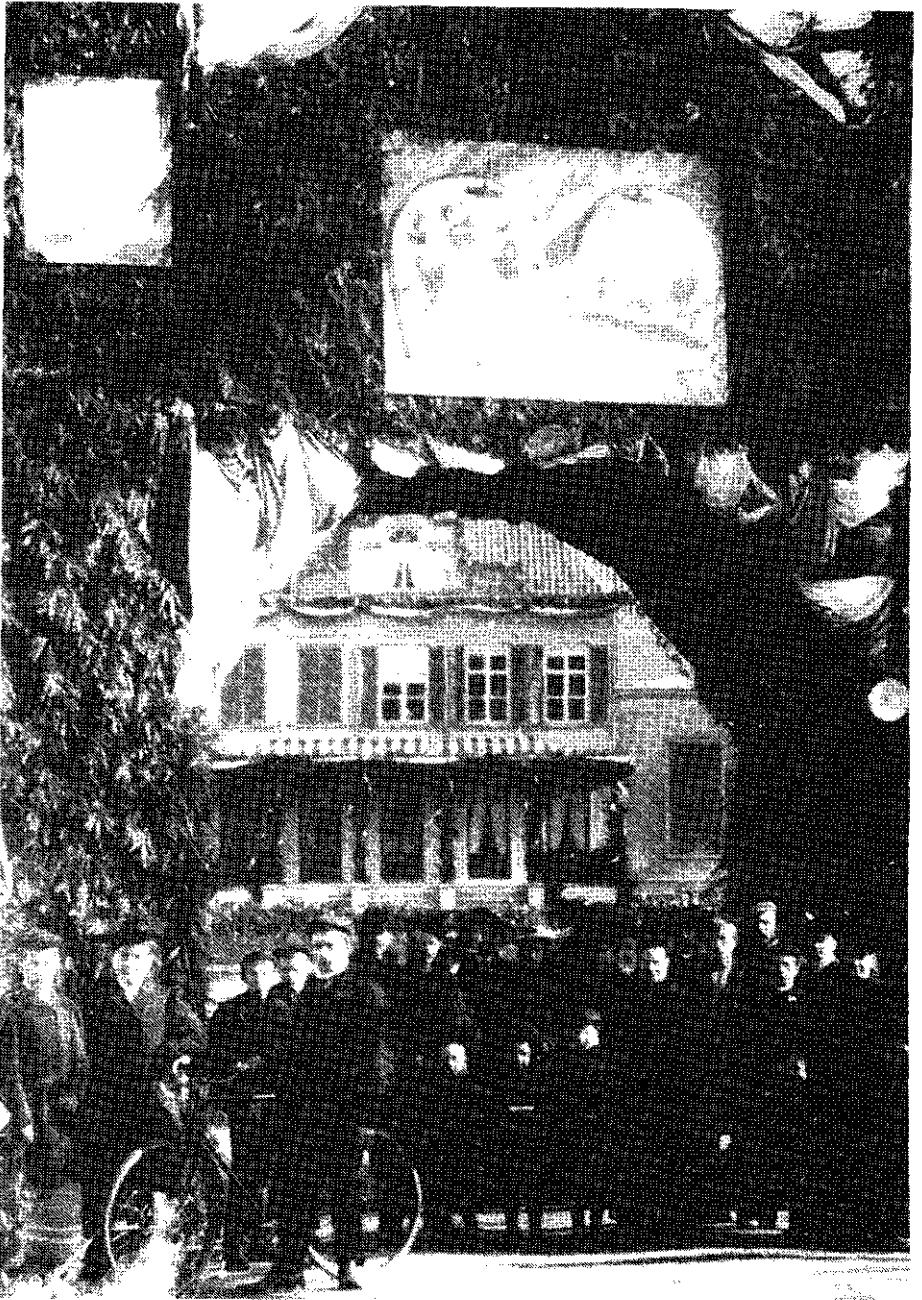
Bij de feesten op Heimerstein in 1909 was het een grote drukte onderaan de Greb, "want tram en rijtuigen bragten bezoekers aan, fietsers snelden aan op de rijwielen.....".

aangemoedigd en uitgenoodigd tot een bezoek, en een woensdag was bepaald voor de feestelijke zamenkomst. Goed weder begunstigde het genoegen van den dag, en velen gingen op den middag voor het bestemde uur derwaarts; want tram en rijtuigen bragten bezoekers aan, fietsers snelden aan op de rijwielen, en vele wandelaars rigtten hunne schreden naar de buitenplaats. De adel zou de bewoners gastvrij ontvangen in het park, waar de tennisbaan (waar jongeling en maagd wedijverden in de behendigheit van het balspel) voor de bijeenkomst bestemd was. Hoe gezellig, aanlokkend, smaakvol was alles ingerigt; alles was zoo geregeld, dat niemand verhinderd was om iets bij te dragen, en men alzo gaarne van de gelegenheid gebruik maakte, om te leeren weldoen. Verschillende tafels waren keurig voorzien van een talrijke verzameling uitgezochte artikelen, billijk geprijsd voor verschillende beurzen. Het publiek was gemengd: als daar zijn de edelen uit den kring der aanrighers van den feestdag, en velen uit den gegoeden burgerstand.

De erezetels in het Oude Raadhuis en de zilveren gedenkborderen voor de Rhenense burgemeester Schimmelpenninck, 1909.

De ordelijke vrolijke drukte werd onderhouden door goede muziek, en allen wandelden rond, waar een behoorlijk toezicht in alles voorzien had. Zelfs jonkvrouwen wilden wel verkoopen voor de inrigting der stichting van weldadigheid, en vele jonge dames uit de stad waren verzocht, om hare welwillende hulp te bieden. Ververschingen waren te bekomen, en men behoeft overigens niets te noemen, omdat niets ontbrak; zelfs een bacchante (hupsche deernen, die bij de feesten der ouden met de schenkkkan rond gingen, om voor de gasten den roemer met parelenden wijn te vullen) schroomde niet om champagne te schenken. Men

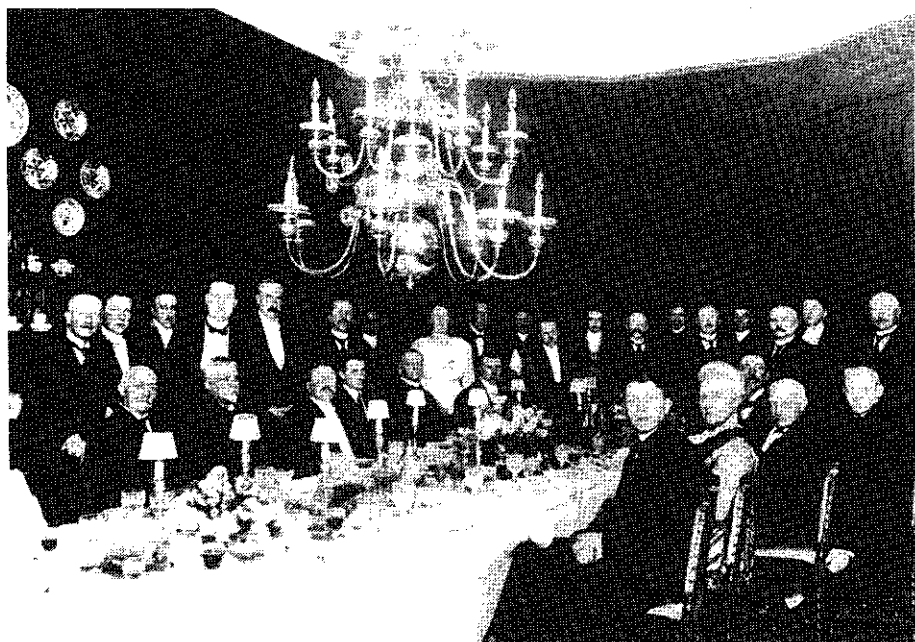
Ereboog voor Heimerstein, ter gelegenheid van het zilveren huwelijks- en ambtsfeest van het echtpaar Schimmelpenninck, 1909.

zag een jonker als kellner dienst doen, en de dochter des huizes was collectante voor den nooddruft der armoede; geen wonder dat iedereen gaarne bijdroeg. Maar bovenal een dankbetuiging uit aller naam voor de gastheer en gastvrouw, die door hun vriendelijk bijzijn meest bijdroegen tot het ongedwongen verkeer in het fatsoenlijk gezelschap. Hoe aangenaam dat blijmoedig gezwemel bedaard afgezonderd gade te slaan, waar deftigen en eenvoudigen, voornamen en geringen zamen kwamen, om mede te werken voor een nuttig doel. Mogten zoo alle menschen hun levenspad bewandelen op weg naar het paradijs. Flonkerende briljanten flikkerden als schitterend edelgesteente, het eigendom der weelde van den rijkdom, waardoor zoo velen voor hun huisgezin werkzamen arbeid bekomen en een huurpenning wordt verkregen voor den daglooner. De welgezeten burgerman zat daar met zijn welvarend gezin te rusten ter verpoozing, en de kinderen hadden plezier in het vermaak. Bedienden en geregtsdienaar waren aanwezig, zoodat in alle opzichten gezorgd was voor de handhaving eener ongestoorde orde, opdat niets ontbreken zou.

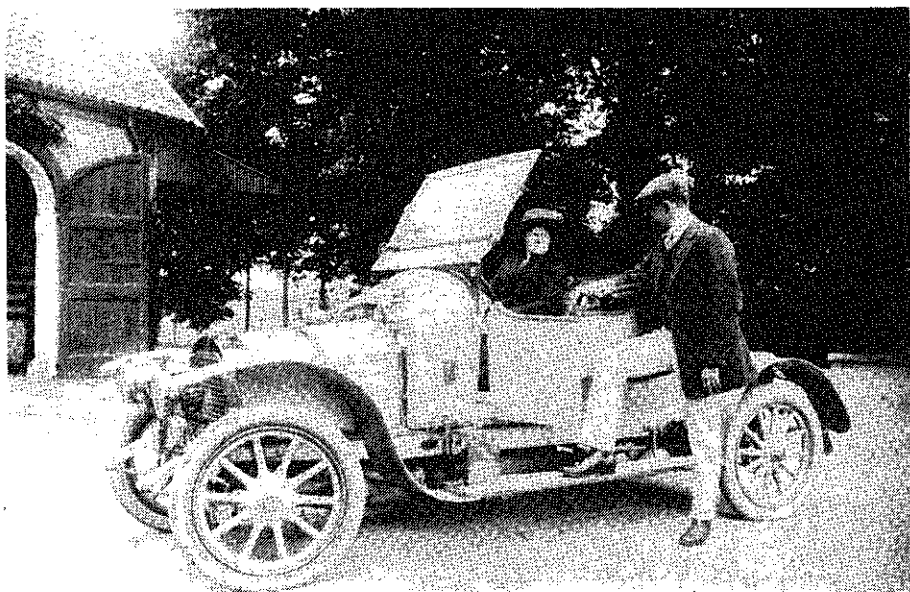

Ontvangst van het jubilerende echtpaar Schimmelpenninck voor het Oude Raadhuis (1909).

Welk een voorregt van de Voorzienigheid, om de wereld te bevolken met verschillende rangen en standen, zoodat de bevoorregten zich onderscheiden door beschaving, met de middelen en behoeften om de maatschappij door de zamenleving te onderhouden; terwijl de anderen in den eenvoud hunne kracht vinden. Men was voldaan over de opbrengst van ruim 1162 gulden'.

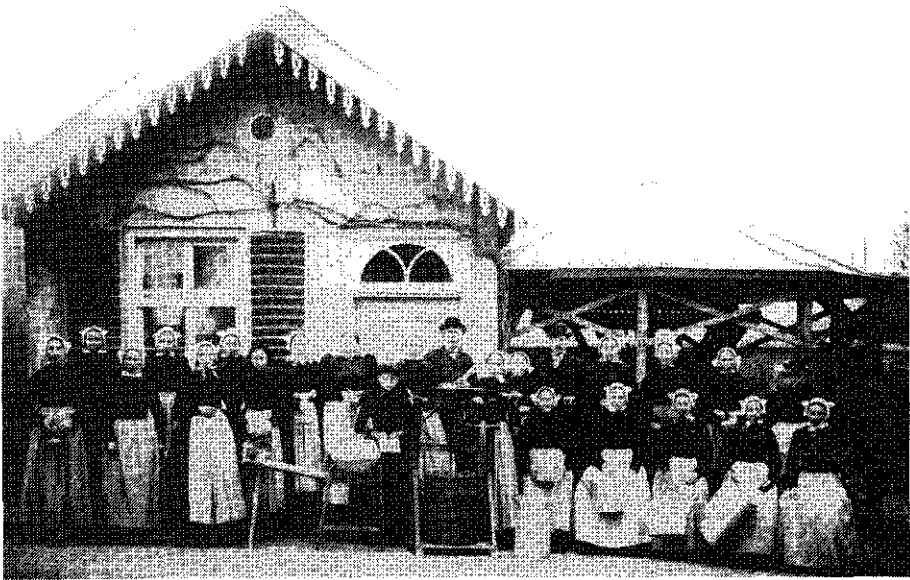

Diner op Heimerstein, 1909. Gastheer en gastvrouw Schimmelpenninck zitten tegenover elkaar.

Een van de eerste auto's in Rhenen, de Abeille, type Phaeton, uit 1908. Achter het stuur de freule Schimmelpenninck, de eerste vrouwelijke Rhenense automobiliste. Staand haar broer Dé.

Hoewel men van mening kan verschillen over de sociale opvattingen van de schrijver, blijkt toch uit zijn ietwat gezwollen beschrijving, hoe het er indertijd op Heimerstein moet zijn toegegaan.

Deelnemers aan een karcursus voor de orangerie van Heimerstein, ca. 1893.

Enige jaren vóór Van Nas heeft Voortman 16) een beschrijving van Rhenen gegeven. Op blz. 49 schetst hij het volgende beeld:

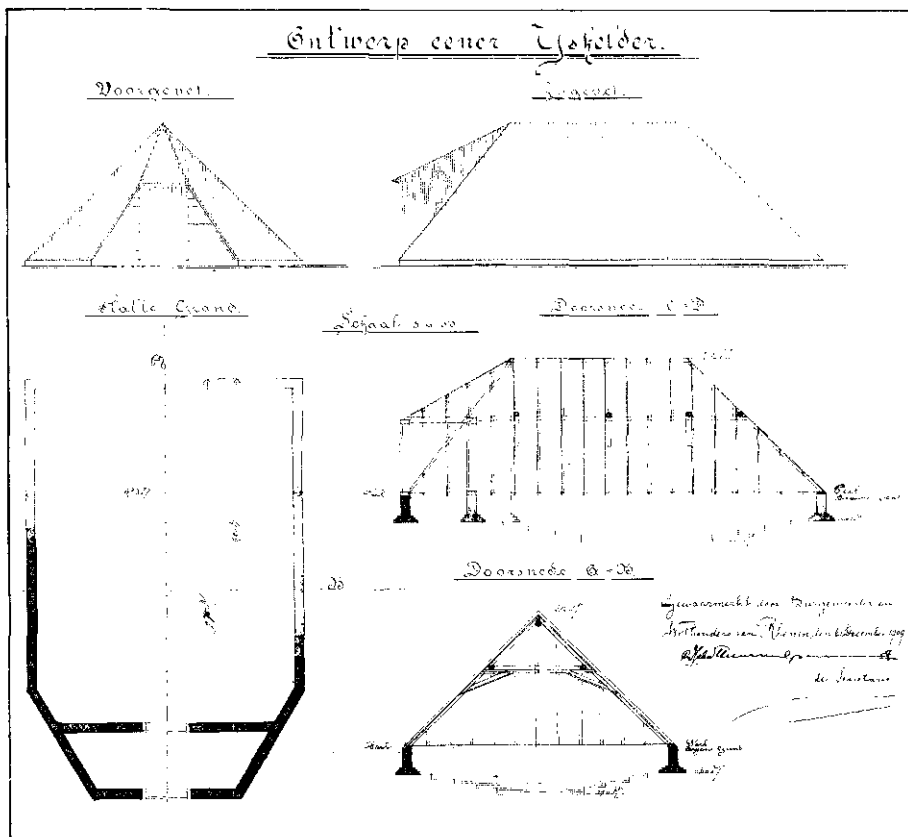
Na deze kleine uitweiding op geschiedkundig terrein, vervolgen wij onze wandeling en gaan daarom terug tot de weg, die zich tusschen het hotel "de Grebbe" en 't huis "Grebbestein" bevindt. Deze goed onderhouden grintweg heet sinds eeuwen Kuneraweg en komt onder dien naam op de oudste kaarten voor. Hij begint aan de oostzijde van Rhenen onder den naam van Kunalalaantje, slingert zich langs den Rijn aan den voet van den Heimenberg tot aan de Grebbe en loopt in een halven boog door de buurtschap Achterberg tot de oude ridderhofstad Prattenburg, die sinds een paar jaar geheel vernieuwd in Oud-Hollandschen bouwtrant opgetrokken, een sierraad is geworden van het Noordwestelijkste deel der gemeente Rhenen.

Na eenige minuten loopens staan wij voor het lustoord Heimerstein, bewoond door Jhr. G.J.A. Schimmelpenninck, dat met zijn keur van rozen-, begonia- en marantabedden een sierraad van deze streek uitmaakt. Te midden van hoog opgaand geboomte gelegen, met een groot deel van den berg als overplaats, is deze ridderhofstad zeker een der oudste van de provincie Utrecht, want ze moet meer dan eens tot woonplaats gediend hebben van den Frieschen Koning Radboud, ja zelfs meldt de oude geschiedenis van Rhenen ons, dat zeker Heer of Koning van deze streek, Haymo genaamd, in het laatst der 4e eeuw op deze plaats een burcht zou gebouwd hebben, die naar hem Haymostein en later Heimerstein genoemd is.

De naam Heimenberg zou van denzelfden Heer afkomstig zijn, terwijl door enkele geschiedkenners de naam der hoofdstraat van Rhenen, nu Heerenstraat geheeten, van deze Haymo afkomstig is, want deze straat zou oudtijds Heyer- of Haymostraat hebben geheeten'.

Zoals uit de verkoopcatalogus uit 1890 van Heimerstein blijkt, behoorde toen reeds tot perceel nummer XV een ijskelder. Deze kelder bevond zich tegenover de villa, aan de overkant van de Cuneraweg. Deze ijskelder is in 1909 of 1910 herbouwd, de bouwaanvraag ervan is bewaard gebleven. Het was een ruim 1 meter diepe kelder, die overkapt werd door een houten kap die met riet bedekt was.

Naar oude Rhenenaren mij vertelden, werd vroeger veel van deze ijskelder gebruikt gemaakt, ook door de Rhenense bevolking. In de winter, wanneer de vijver voor Heimerstein bevroren was, werden grote stukken ijs uitgehakt en in de kelder, onder stro bewaard. Vrijwel de gehele zomer kon men hier ijs uit halen. Wanneer toen in Rhenen een patient een ijsblaas of iets dergelijks nodig had, liet dokter Waller, dé huisarts toendertijd, iemand naar Heimerstein gaan om wat ijs te vragen, hetgeen altijd gegeven werd. Koelkasten en diepvriezers waren nog lang geen gemeengoed. De restanten van deze kelder zijn nog aanwezig. Er overwinteren soms vleermuizen in.

Na de ambtsperiode van burgemeester Schimmelpenninck, die werd opgevolgd door Jhr. Van Holthe tot Echten (burgemeester van 1923-1934), werd Heimerstein in 1928 verkocht aan de familie André, die het huis na een verbouwing inrichtte tot een Medisch Paedagogisch Instituut.

In 1901 stichtte de heer Poppers in Zeist aan het Zusterplein een inrichting. Later is dit huis afgebrand, het was toen niet meer als zodanig in gebruik. De heer Poppers was inmiddels verhuisd naar een pand in de buurt van het slot Zeist, waar hij met ongeveer 16 kinderen werkte. Toen hij te oud werd heeft hij omstreeks 1918 het huis verkocht aan de heer Plooi, die ongeveer drie jaar voor het huis heeft gezorgd. Deze verplaatste het huis naar Driebergen en het kreeg de naam Huize De Geer. Toen de echtgenote van de heer Plooi ernstig ziek werd (tuberculose) heeft de heer André het huis in 1921 van de heer Plooi overgenomen. De garage van het huis werd verbouwd tot school, een rijkserkende B.L.O.-school. In huize De Geer woonde de familie André tot 1928, toen bleek dat het huis toch te klein werd. Heimerstein bleek te koop, waarna men verhuisde naar Rhenen. Heimerstein werd reeds in gebruik genomen als tehuis voor geestelijk gehandicapten op 27 november 1927.

In de loop van de zomer 1928 werd Heimerstein in orde gemaakt, met name werd een aantal voorzieningen getroffen, zoals de aanleg van centrale verwarming en een aantal badkamers. Tijdens deze verbouwing bleken er achter de zijden muurbekleding allerlei oude kranten tevoorschijn te komen. Toen werd ook de toenmalige school gebouwd: drie lokalen met een ruimte voor handenarbeid en gymnastiek. Naas het woonhuis was er de boerderij (waar nu het nieuwe paviljoen staat), het koetshuis dat als school werd ingericht, thans in gebruik voor recreatie. Verder was er nog de orangerie (recentelijk vervangen door een garage) en de tuinmanswoning.

Heimerstein, ca. 1900 (Monumentenzorg, Zeist).

De achterzijde van het oude Heimerstein, ca. 1900. (Monumentenzorg, Zeist).

De familie André

De heer André was in Soest hoofd van een christelijke lagere school. Hij wilde echter meer dan alleen onderwijs geven. Zo schreef hij samen met Wouters *Het Nederlands Liedboek* dat 50 à 60 jaar geleden op alle christelijke scholen werd gebruikt. Ook schreef hij onder meer een serie leesboeken, bij Spruijt uitgegeven onder de titel *Oogst en Leven*. Hij had ook contacten met de bekende kinderpedagoog Jan Lighart.

De heer André was een actief persoon, die voortdurend met meer dan zijn dagelijks werk bezig was. De achtergrond van de overstap naar de gehandicapten-zorg is niet zo duidelijk. Misschien wel alleen het feit, dat hij eens wat anders wilde. Het gewone verloor zijn aantrekkelijkheid, zeker in een plaats als Soestdijk, dat toen, zo'n 70 jaar geleden, nog een echt plattelandsdorp was, waar koningin Emma woonde, maar waarin weinig gebeurde.

Wel is bekend, dat André van mening was, dat je, als je veertig werd, iets totaal anders moest beginnen, dat je een draai in je leven moest nemen. Hij voegde dus de daad bij het woord door met geestelijk gehandicapten te gaan werken. In het begin was dat zeker moeilijk want hij wist weinig van deze zorg af. In die begintijd heeft hij veel steun gehad van dr. Postma, een zenuwarts in Zeist, verbonden aan het toenmalige meisjes-opvoedingsgesticht Eikenstein. Dr. Postma kwam aanvankelijk wekelijks een middag als consulent en verstrekte een grote hoeveelheid adviezen op het gebied van studie en praktijk.

Mevrouw André werkte hard mee en ook de kinderen droegen hun steentje bij. Dat ging eigenlijk automatisch. Vader André vond dat de familie tussen en met de bewoners moest leven. Veel werd er samen gedaan, zoals bijvoorbeeld met zijn dertigen aan tafel zitten om te eten. Dat was een normale zaak. Van de andere kant zorgde de familie toch ook wel voor een stukje privé leven.

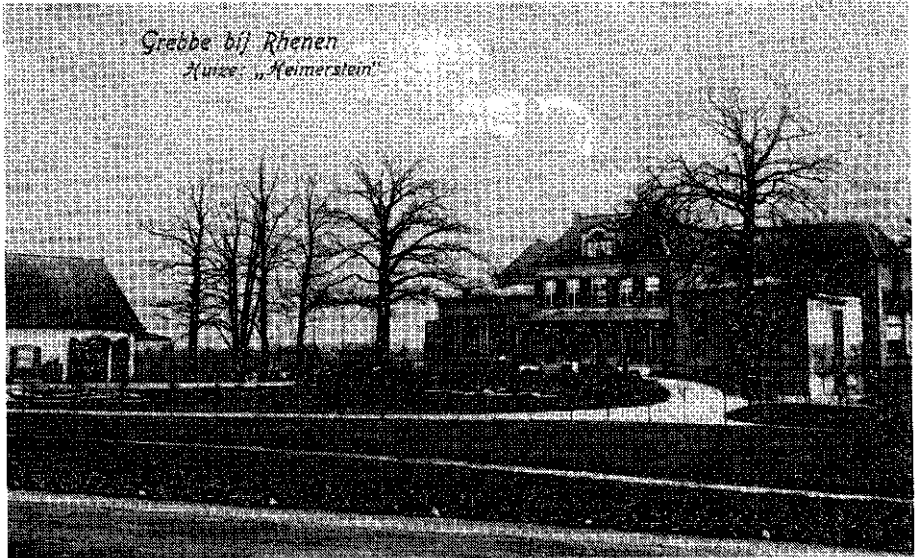

Frans André en Alberta André-van Lanckeren

De familie heeft nooit gemerkt dat de 'buitenwereld' hen als iets bijzonders beschouwde. Leeftijdgenoten van de kinderen André waren wel eens nieuwsgierig hoe het er allemaal reilde en zeilde en zij kwamen er daarom ook op bezoek. De familie kreeg vanzelfsprekend ook aanloop van familie en bekenden. Er kon bij de familie André altijd van alles, er was ruimte en er waren de mogelijkheden. Heimerstein behoorde geheel en al bij Rhenen en de familie leefde met de gemeenschap mee. Er werden regelmatig taken en functies extern vervuld zodat van isolatie geen sprake was.

Opnames

Vader André zocht in de begintijd contact met verschillende psychiaters en personen die op het gebied van de zorg voor geestelijk gehandicapten deskundig en invloedrijk waren, zoals prof. Winkler, prof. Grewel, dr. Bierens de Haan. Doordat de verpleegprijs toen, in de begintijd, uit eigen middelen betaald moest worden en rond f 1500 bedroeg, een enorm bedrag in de jaren '30, woonde er in principe een selecte groep kinderen op Heimerstein. Dat blijkt wel uit namen als, Winkler, een zoon van de hoogleraar, Jelgersma, Gerbrandy, kortom families die over de vereiste financiële draagkracht beschikten. Na de oorlog werd dat anders. Opnames werden toen ook mogelijk met behulp van subsidies. De contacten bij de opnames verliepen doorgaans rechtstreeks tussen ouders en tehuis, terwijl de aanmelding op Heimerstein als zodanig meestal het gevolg was van mond op mond reclame. Bemiddelende bureaus, zoals tegenwoordig de sociaal pedagogische diensten, bestonden nog niet. Een enkele keer bemiddelde het algemeen maatschappelijk werk, bijvoorbeeld als er sprake was van een sociaal problematische achtergrond.

De oorlogstijd

Bij de ontruiming in geval van oorlogstijd van het Medisch Paedagogisch Instituut 'Heimerstein' te Rhenen moesten de bewoners volgens het 'Spoorboekje der Gestichten' naar Ermelo-Veldwijk worden getransporteerd met behulp van autobussen 17). De ontruiming was noodzakelijk omdat Heimerstein lag onder artilleriebereik. De evacuatie vond plaats op 10 mei 1940:

'Uit Rhenen zou afvoer van gestichtsbevolkingen moeten plaats hebben en wel uit het Ned. Pead. Instituut Heimerstein en uit het Rusthuis voor Ouden van Dagen. Na de ontruiming van Heimerstein zouden 40 verpleegden uit deze inrichting naar Ermelo-Veldwijk worden getransporteerd per autobus, waar zij zouden worden ondergebracht in de inrichtingen 'Groot Emaus', 's-Heerenloo' en 'Loozeroord'.

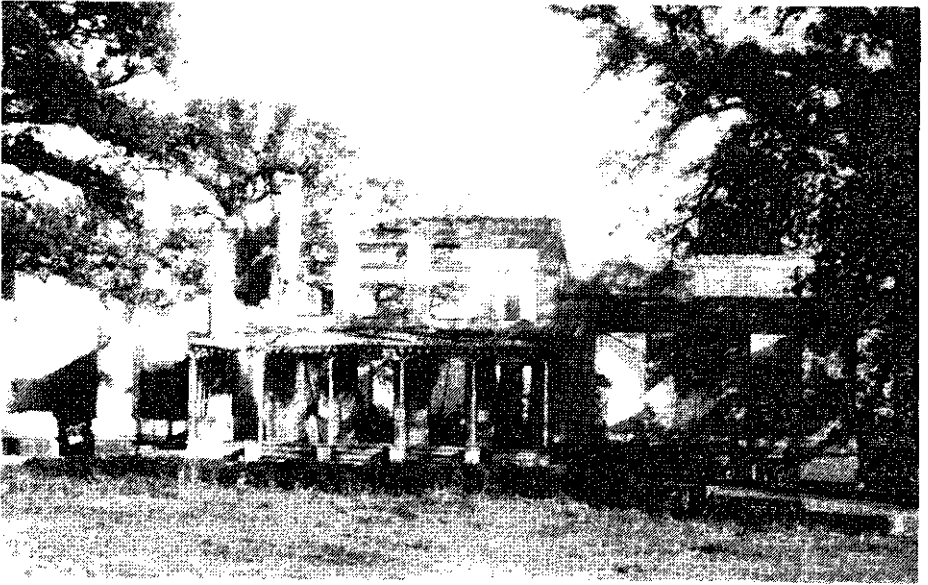
'Opgegeven was een totaal aantal te vervoeren verpleegden van 40, op de dag der evacuatie bleek het aantal hoofden van dit autotransport echter 51 te bedragen, waaronder zich geen zieken bevonden, voor wie speciaal vervoer nodig was. De het eerst te Wageningen aanwezige vervoercommandant overtuigde zich tijdig, dat de bevolking van Heimerstein zich gereed maakte voor vertrek in afwachting van de aankomst der twee autobussen, die voor dit transport gereserveerd waren. Alles geschiedde, de bijzondere omstandigheden in aanmerking genomen, rustig, zodat te 12.00 uur kon worden afgereden naar Ermelo, dat zonder bijzondere wederwaardigheden des namiddags te 15.00 werd bereikt en waar allen in 'Groot-Emaus' liefderijk werden opgenomen en verpleegd. Tijdens het verblijf te Ermelo werd van de directie en het personeel der stichting aldaar de gewenste medewerking ondervonden, waarvoor men van de zijde van 'Heimerstein' zeer erkentelijk was. Op woensdag 29 mei kon de terugkeer naar Rhenen worden aanvaard, die zonder stoornis werd volbracht.'

Bij de terugkeer bleek dat Heimerstein slechts lichte schade had opgelopen: glasschade die met behulp van de toenmalige onderwijs-inspecteur Van Houten werd hersteld.

1944

In 1944 werd Heimerstein weer geëvacueerd. Aanvankelijk naar Remmerstein. Toen dit door de Duitsers gevorderd werd verhuisde men naar 'De Hucht' aan de Stokweg, de woning van de burgemeester d'Aumale van Hardenbroek. Ook hier bleek men niet veilig en men moest verder naar Huizen, waar de jeugdherberg 'De Meent' werd betrokken. Inmiddels waren er al verscheidene jongens en meisjes door hun ouders weer naar huis gehaald, zodat 45 pupillen in Huizen terecht kwamen. Van deze 45 pupillen zijn er in Huizen 15 jongens en meisjes overleden wegens voedselgebrek en vermoedelijk ook als gevolg van de vele spanningen. Men is hier gebleven tot de terugkeer naar Heimerstein.

Aan die tijd bewaart de familie André de meest trieste herinneringen: het afbranden van het oude Heimerstein door de Duitsers. Heimerstein moest met de grond worden gelijk gemaakt als gevolg van een conflict tussen de Wehrmacht en de S.S. De S.S. vond Heimerstein een zodanig riant onderkomen, met alle mogelijke voorzieningen, dat de Wehrmacht, die zich hier reeds had genesteld, moest verdwijnen. Uit wraak heeft de Wehrmacht toen het gebouw in brand gestoken. De brandweer was wel paraat maar mocht niet ingrijpen. In rieten stoelen zaten de Duitsers te genieten van het schouwspel, aan de familie vroegen ze, of zij het ook geen prachtig gezicht vonden!

De verbrande resten van het eens zo statige Heimerstein, september 1944.

Bij de terugkeer van de pupillen moest met man en macht worden gewerkt om weer leef- en werkruimte te scheppen. Met meubilair vanuit Huizen werd de toenmalige school als leefruimte ingericht, de orangerie werd weer werkplaats, garage en koetshuis werden slaapgelegenheden.

Het heeft zes jaar geduurd voordat met de zorg binnen het herboude Heimerstein kon worden gestart. Na tekeningen van de architecten H. van Hoogdalem en Ir. P.H.N. Briet werd begin 1951 de bouwvergunning verstrekt voor het nieuwe Heimerstein, dat in de loop van 1952 gereed kwam.

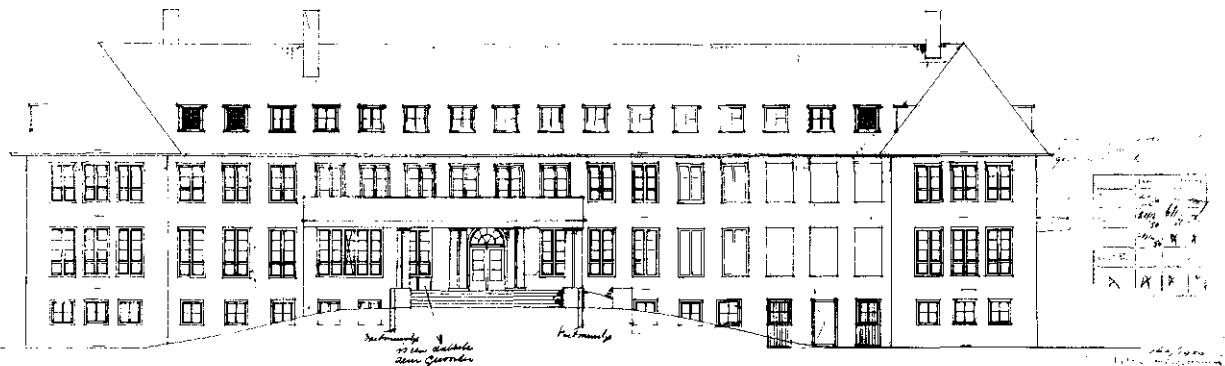
De zorg op Heimerstein

Heimerstein was een schoolinternaat. Er fungeerde een rijkserkende B.L.O. school. Een klein aantal kinderen was afkomstig uit de omgeving, het merendeel was op Heimerstein woonachtig. Na beëindiging van het onderwijs gingen bewoners werken in de tuin, in de werkplaats (de vroegere orangerie) en in de huishouding. De boerderij stond in de dagopvang nogal centraal. Er werd geen werk verricht voor externe bedrijven of instellingen.

Wat het onderwijs betreft bestond er aanvankelijk maar weinig specifiek materiaal voor geestelijk gehandicapten. Mw. P. André studeerde daarom enige tijd aan het heilpedagogisch Seminar te Zurich bij prof. Hanselmann en zij volgde de cursus buitengewoon onderwijs in Den Haag. Op grond van de onder meer daar opgedane ervaring en kennis kon verder gewerkt worden aan de ontwikkeling van aangepast onderwijs. Daarbij moest natuurlijk ook vaak, naar de behoeften van de individuele bewoner worden gekeken. Het grote probleem hierbij was echter steeds weer de vraag: wat heeft zin en wat heeft geen zin?, een vraag met een permanente waarde overigens, want hij is vandaag de dag nog steeds actueel.

PLAN VOOR WEDEROPOUW VAN „HEIMERSTEIN“ TE RHEINEN

25

WESTGEVEL schaal 1:100

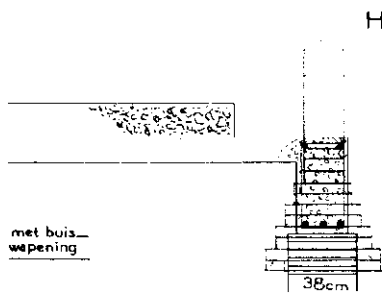
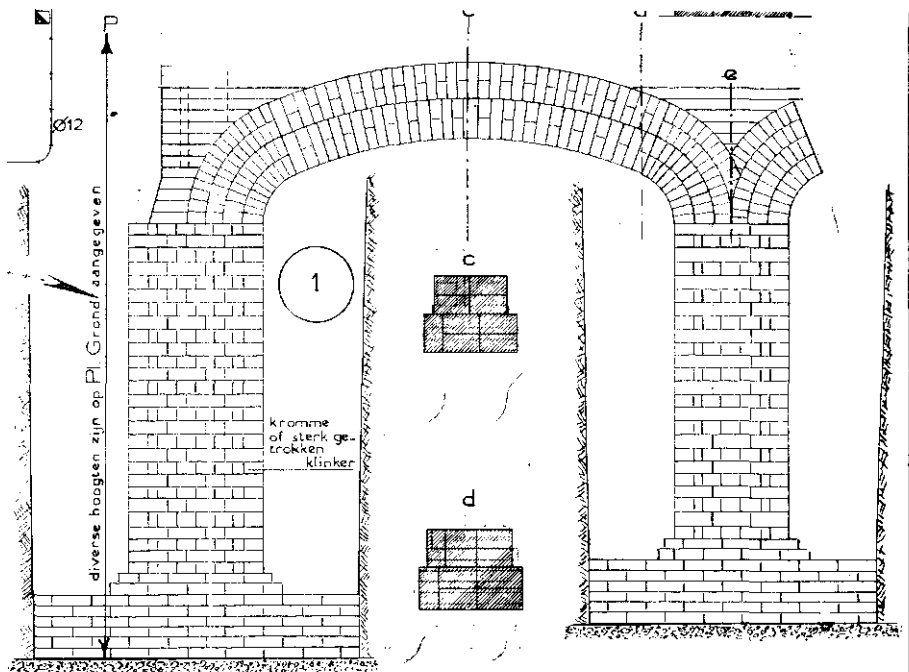
X in mid. gemaak.

ARCHITECTEN F. VAN HOOGDALEN en E. P. H. BRIËT in
MILVERGUM 15 DECEMBER 1930

BLAD № 5

[Handwritten signature]

Natuurlijk waren er ook modes: steeds zie je, bij het overzien van zo'n 60 jaar buitengewoon onderwijs allerlei zaken uit het verleden terugkeren. Dit geldt trouwens ook voor de discussie over het bestaansrecht van de inrichting. Vlak voor de oorlog was er een tendens tot afbouw van de inrichtingen, alles moest zo klein mogelijk en gezinsverpleging werd gepropageerd. In de jaren '50 ontstonden echter juist grotere inrichtingen, veel grotere dan Heimerstein. "Zo zien we steeds weer schommelingen terug, die veroorzaakt worden doordat de mens geen maat kan houden. Daarbij komt dat alles zijn goede en minder goede kanten heeft, die afwisselend een accent krijgen. Natuurlijk tref je dat op allerlei terreinen aan, niet alleen binnen de zorg voor geestelijk gehandicapten" aldus mevr. P. André.

HERBOUW MED. PAEDAG. INSTITUUT
DE HEIMERSTEIN
 te RHENEN
 REVISIE GROND_FUNDERING_EN
 RIOLERINGWERKEN
 Behorend schaal 1 : 100
 bij Blad- 8 details 1 : 20

get.:

Jean van der Vliet
Opdrichter, De Heimerstein

Bij de planning van de zorg voor en behandeling van de bewoners heeft men in het verleden begeleiding gehad van een psychiater, eerst van de genoemde dr. Postma. later, na diens overlijden van dr. DuBoeuf, verbonden aan het psychiatrisch ziekenhuis 'Zon en Schild' te Amersfoort.

Wekelijks werden de lopende problemen van alle bewoners besproken maar bovendien kon ingeval van nood telefonisch direct advies worden ingewonnen. Nadien werd alles met het gehele personeel besproken, toen een vrij uniek gebeuren. Ook had het personeel een vrije dag per week om op verhaal te komen. Dat werd Heimerstein aanvankelijk kwalijk genomen, want dit 'bedierf de markt'. Na de dienst, 's avonds om 10 uur, werd meestal warme chocolade gedronken en dan kwamen er ook zaken op tafel die tegenwoordig werkoverleg worden genoemd. Voorts werd er op redelijke vertrouwelijke voet met elkaar omgegaan.

De verzorgsters woonden alle intern, op de bovenste verdieping. Zij hadden ook taken als nachtoppas. Kortom, het was een echte 24-uurs zorg.

De André-Stichting

Het einde van het particuliere initiatief naderde. Mevrouw André was reeds in 1938 overleden, de heer André stierf in 1955. De zorg werd door de beide dochters voortgezet.

Financieel kreeg Heimerstein het steeds moeilijker. De Inspectie voor de Volksgezondheid vond dat Heimerstein niet meer aan de te stellen eisen voldeed. Men vond het opleidingsniveau van het personeel te laag en men wenste als directeur een arts, die er overigens nooit gekomen is.

Volgens de Onderwijsinspectie voldeed de zorg echter uitstekend! Toch moest Heimerstein meer een naar de maatstaven van het Rijk bepaalde inrichting worden en dit was niet verenigbaar met de uitgangspunten van de gezusters André.

De bovengenoemde problematiek leidde in 1963 tot de overname van Heimerstein door de Stichting 'De Opbouw' te Utrecht. Uit respect voor de familie André, waarvan de leden met liefde en bewogenheid hun leven hadden gewijd aan de gehandicapte medemens kreeg het instituut de naam van 'De André Stichting'.

De André Stichting, vallende onder de justitiële kindbescherming, heeft ten doen de zorg voor de geesteszwakke minderjarigen. Dit doel tracht zij te bereiken door:

1. het oprichten en in stand houden van tehuizen voor die geesteszwakke minderjarigen, wier opvoeding en vorming, al dan niet in schoolverband mogelijk wordt geacht
2. het oprichten en in stand houden van scholen voor buitengewoon lager onderwijs.
3. het oprichten en in stand houden van werkplaatsen, ten behoeve van het verrichten van aangepaste arbeid door geesteszwakken

In 1965 werd Heimerstein een zogenaamde 'aangewezen' inrichting. Dit wil zeggen, dat het ministerie de inrichting goedkeurde voor het door de Stichting gestelde doel. Een en ander heeft tot gevolg gehad dat Heimerstein thans ook, zoals alle andere inrichtingen, voorlopig erkend werd voor de A.W.B.Z., de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten. Deze erkenning houdt onder meer in, dat Heimerstein aan diverse eisen moet voldoen en onder toezicht staat van de Inspectie voor de Volksgezondheid.

De A.W.B.Z. is een volksverzekering waaraan iedere werknemer in Nederland een zeker percentage van zijn inkomsten bijdraagt. Al deze bijdragen komen in een fonds van waaruit de diverse erkende instellingen hun kosten betaald krijgen. Deze wet is op 1 januari 1968 in werking getreden. Alle verzorgingskosten worden betaald uit dit fonds, behalve zak- en kleedgelden. Hiervoor moeten de ouders of verzorgers zelf zorgen. Wel is inbegrepen de behandeling in het instituut door huisarts, tandarts, psychiater, logopedist, fysiotherapeut en de kosten van medicijnen. Niet inbegrepen zijn de kosten van ziekenhuisopname en specialistenhulp. Daarvoor moet elk kind verzekerd zijn bij ziekenfonds of particuliere ziektekostenverzekering.

Bij de overname in 1963 verbleven op Heimerstein ongeveer 70 jongens en meisjes. Zij woonden allen in het grote huis. Hun leeftijden varieerden van 3-60 jaar.

Naast verbeteringen op het materiele vlak (opknappen van het gebouw, schilderen, vernieuwen van meubilair, kleding enz.) werden andere zaken veranderd. Zo werd een begin gemaakt met het verkleinen van de groepsgrootte opdat iedere bewoner meer tot ontplooiing zou kunnen komen.

Er werden erkenningen aangevraagd welke in 1965 werden verkregen. De opleiding werd ter hand genomen (aanvankelijk kinderverzorging A en/of de Z-opleiding), waarna de opleidingserkenning voor het diploma kinderverzorging A werd verkregen.

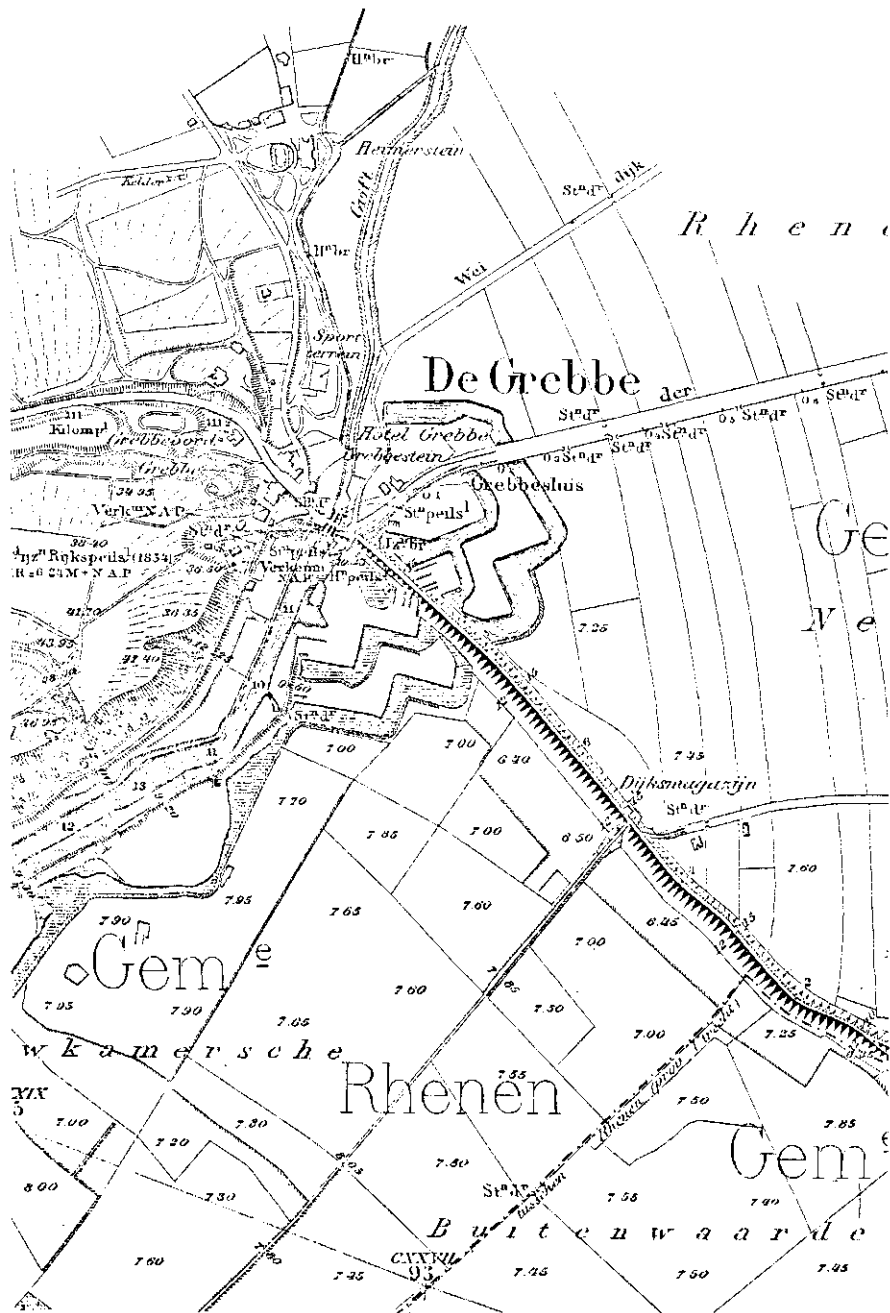
In 1966 werd een houten noodpaviljoen geplaatst. Naast huisarts en psychiater kon andere deskundige hulp worden aangetrokken: een psycholoog deed in 1965 zijn intrede, voorlopig voor een dag in de twee weken. Met de komst van de heer Zoutendijk in 1967 werd de tweeklassige school verbouwd tot een drieklassige terwijl plannen werden ontwikkeld voor de bouw van een nieuwe school, die in mei 1970 in gebruik kon worden genomen. Dit was geen overbodige weelde, het aantal pupillen was inmiddels toegenomen tot 100.

De voorzieningen in het hoofdgebouw werden steeds verbeterd zodat de mogelijkheid werd geschapen de groepsgrootte terug te brengen tot 12. In 1969 had men reeds de beschikking gekregen over 'De Klimop', een huisje dat aan de Stichting behoorde maar waar tot dan een echtpaar woonde. Dit huisje werd het eerste fase-huis, er gingen 7 jongens in wonen. Het jaar daarop werd Stationsweg betrokken, hier woonde toen de heer Zoutendijk: hier werden 8 jongens gehuisvest. Deze huizen zijn bedoeld om het socialiseringsproces te bevorderen. In 1970 werden er plannen ontwikkeld om te komen tot de bouw van een nieuw paviljoen terwijl tevens gezocht werd naar een mogelijkheid om de ouder wordende jongens en meisjes te kunnen opvangen.

In juli 1971 werd door het huren van huize "De Hught" een tijdelijke opvang verkregen voor de ouder wordende jongens en meisjes en de eerste 14 bewoners vonden er een gezellige omgeving. Dit huis was daarvoor jarenlang in gebruik als retraite-oord voor paters.

Inmiddels was ook de toestemming verkregen voor de bouw van 2 wooneenheden voor 12 bewoners. De bouw ervan vergde ca. 10 maanden en begin 1972 konden ook deze huizen worden betrokken.

In verband met de behoefte de bewoners meer privacy te kunnen geven was een aantal nieuwbouwprojecten noodzakelijk. Vergunning hiervoor werd eind 1975 verkregen. Het houten noodgebouw kon worden vervangen en het hoofdgebouw werd gerenoveerd. De bouw van een zwembad kostte veel hoofdbrekens totdat men

plotseling een bestaand bad kreeg aangeboden. De hierbij behorende woning werd aangekocht. Dit ging overigens gepaard met de ingebruikname van de directeurswoning als woning voor bewoners.

In de jaren '80 kwamen de verbouw en nieuwbouw in een stroomversnelling. In de eerste nieuwbouwfase werd binnen het kader van een bij het Ministerie van Volksgezondheid en Milieuhygiene ingediend masterplan een nieuwbouwpaviljoen voor 44 bewoners gerealiseerd, alsmede een moderne keuken, die tot dusver in het hoofdgebouw was gevestigd. Dit gebeurde in de periode van 1982-1983. Tussen de overgang van eerste naar tweede nieuwbouwfase werd en passant de Stationsweg vervangen door de panden aan de Molenberg te Rhenen en werden tevens twee sociowoningen gerealiseerd in Veenendaal aan de Volle Wens. Dit laatste vond plaats binnen het kader van het plan Z'81, een plan dat voorzorg in de leniging van plaatsingsnood voor instituten.

In 1985 werd de dependance de Hught aan de Stokweg vervangen door een nieuwbouwpaviljoen op het hoofdterrein. In 1987 werden de Hofstee, als nieuw woonplaats voor bewoners van het Gelderse Ringdaele te Beekbergen en het activiteitencentrum in gebruik genomen.

Ten gevolge van deze activiteiten ontwikkelde het hoofdgebouw zich steeds meer tot dienstencentrum en vindt de dagopvang voor bewoners plaats in een voor het merendeel geschikte outillage.

Inmiddels verblijven op Heimerstein nu in totaal 200 bewoners, verspreid wonend over paviljoens, groepswoningen en sociowoningen.

Toekomst

Er blijven nog steeds plannen ter realisering aanwezig. Binnenkort (1988-1989) zullen twee nieuwe sociowoningen gerealiseerd worden. Tevens wordt de school binnen afzienbare tijd naar verwachting geschikt gemaakt om te dienen als aanvulling op het te kleine activiteitencentrum. Het hoofdgebouw zal uiteindelijk een echt dienstencentrum worden.

Stilstaan zal achteruitgang betekenen. Er worden weer diverse nieuwe plannen tot verbetering van de zorg ontwikkeld. Deze plannen zullen echter een minder spectaculaire omvang hebben dan de afgelopen tien jaar het geval is geweest.

Heimerstein zal zich in de toekomst meer gaan concentreren op een verdieping van de kwaliteit van de zorg voor de bewoners. Dit heeft zowel op Heimerstein zelf betrekking, als ook op de functie van Heimerstein in de regio.

Er liggen dus weer volop nieuw uitdagingen te wachten voor leiding en medewerkers van het Instituut Heimerstein, dat zijn zestig jaren klaarblijkelijk nog lang niet als een last blijkt te ervaren.

H.P. Deys

Op de omslag:

Een zeldzame gravure van Heimerstein, midden 18de eeuw, vermoedelijk naar een verloren gegane tekening van Jan de Beijer.

Geraadpleegde archieven en literatuur

- 1) *Oudarchief Rhenen, Inv. 3 24 juni 1581*
 - 2) *ibid. Inv. 105*
 - 3) *Zie de tekening van Stellingwerf, naar Berghuijs*
 - 4) *Deys, H.P., Voorlopige inventaris van de archieven der Hervormde Gemeente te Rhenen, Inv. no 1*
 - 5) *Oudarchief Rhenen, Inv. 293*
 - 6) *Taets van Amerongen, M.J.L., Hooge en Vrije Heerlijkheid van Renswoude en Emmickhuysen, 's-Gravenhage 1914*
 - 7) *Oudarchief Rhenen, Inv. 749*
 - 8) *Oudarchief Rhenen, Inv. 280*
 - 9) *Arch. Veenraden, Inv. 372*
 - 10) *Oudarchief Rhenen, Inv. 275*
 - 11) *Oudarchief Rhenen, Inv. 312*
 - 12) *Oudarchief Rhenen, Inv. 629*
 - 13) *Oudarchief Rhenen, Inv. 631*
 - 14) *Haakman, G.C. Rhenen en Omstreken, Amersfoort, 1847. Van dit boek is een facsimile-uitgave (1975) verschenen.*
 - 15) *Nas, W. van, Rhenen en Omstreken voor burgers en vreemdelingen, Rhenen 1906 met het vervolg uit 1910*
 - 16) *Voortman, C.J., Naar Rhenen en de Grebbe, Veenendaal 1890*
 - 17) *Koolhaas Reves, J., Evacuaties in Nederland 1939-1940, 's-Gravenhage, 1950*
- Voorts werden geraadpleegd:*
- Archief Hypotheekbewaarders, kantoor Amersfoort (rijksarchief Utrecht)*
Archief van de 19de eeuwse notarissen Libert en Mos
Nederland's Adelsboek
Oorspronkelijk Aanwijzende Tafels en volgende delen van het Kadaster Burgerlijke Stand Rhenen
Notities van de Heer Mund, directeur van Heimerstein, interview met de dames André.

